

РОЛЬ ДОСВІДУ В РОЗУМІННІ ОСОБОВОГО ІМЕНІ

THE ROLE OF EXPERIENCE IN THE PERCEPTION OF A PERSONAL NAME

Чорноус О.В.,

orcid.org/0000-0001-8770-8869

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ

У науковій розвідці схарактеризовано роль досвіду в розумінні особового імені. Спираючись на деякі теоретичні положення щодо сутності та обов'язкових компонентів розуміння, було констатовано, що йдеться про складний процес, успішність настання якого залежить від наявного попереднього досвіду в мовця. Особливого значення у зв'язку з розумінням набувають асоціативні зв'язки. З ілюстративною метою були використані матеріали форуму з питань ім'янаречення, де дописувачки мали змогу поділитися власними міркуваннями, спостереженнями та досвідом щодо вибору та особливостей подальшого вживання чоловічих та жіночих особових імен. Аналізована в роботі ситуація щодо вживання двох різних форм жіночого імені (Софійка і Соня) виразно демонструє, що специфічні смисли, наприклад, закладена в іменах інформація про здатність виступати національними ідентифікаторами, можуть лишитися незрозумілими мовцеві в силу незначних наявних знань та браку індивідуального досвіду. Однак рівень розуміння може бути поглиблюватися в міру розширення знань мовця про світ та вдосконалення рівня володіння мовою. Водночас у сфері іменування спостерігається особлива роль батьків, які не лише мають згідно із чинним законодавством пріоритетне право на вибір імені для новонародженого, демонструючи в такий спосіб свої мовні смаки та уподобання, а й спираючись на власні інтерпретації минулого та уявлення про майбутнє, конструюють досвід дитини, у такий спосіб впливаючи на її розуміння свого імені. Наведені приклади дають змогу припустити, що саме батьки доволі часто виступають ініціаторами щодо обмеженого вживання деяких форм особового імені, відкидаючи якусь їх частину й надаючи перевагу одному або кільком варіантам з усіх можливих, які, на їхню думку, є найбільш прийнятними. У такий ситуації будь-які спроби інших мовців видозмінити цей онім викликають бурхливу реакцію та нашоухуються на потужний опір. При цьому вони можуть керуватися недостатньо очевидними для сторонніх мотивами, що можуть становити своєрідну «передісторію» у вигляді сподівань, смаків, уявлень, інтерпретацій батьків.

Ключові слова: особове ім'я, розуміння, досвід, мовець, іменування.

The article describes the role of experience in understanding a personal name. Based on some theoretical provisions on the essence and essential components of understanding, it is stated that it is a complex process, the success of which depends on the speaker's previous experience. Associative connections are of particular importance in connection with comprehension. For illustrative purposes, the materials of the forum on naming issues were used, where the contributors had the opportunity to share their own thoughts, observations and experiences regarding the choice and peculiarities of further use of male and female personal names. The situation with the use of two different forms of female name (Sofiika and Sonia) analysed in this paper clearly demonstrates that specific meanings, such as information about the ability to act as national identifiers, may remain incomprehensible to the speaker due to the little knowledge available and the lack of individual experience. However, the level of understanding can be deepened as the speaker's knowledge of the world expands and the level of language proficiency improves. At the same time, in the area of naming, there is a special role for parents, who not only have a priority right under current legislation to choose a name for their newborn, thus demonstrating their linguistic tastes and preferences, but also, based on their own interpretations of the past and ideas about the future, construct the child's experience, thus influencing the child's understanding of his or her name. These examples suggest that it is often parents who initiate the limited use of certain forms of personal names, rejecting some of them and preferring one or more of the possible variants that they consider most acceptable. In such a situation, any attempts by other speakers to modify this name evoke a violent reaction and encounter strong resistance. At the same time, they may be guided by motives that are not obvious enough for outsiders, which may constitute a kind of «background» in the form of hopes, tastes, ideas, and interpretations of parents.

Key words: personal name, understanding, experience, speaker, naming.

Постановка проблеми. Особове ім'я є одним із перших важливих атрибутів, які отримує немовля, щойно народжене на світ. За винятком деяких випадків обране номінаторами наймення супроводжуватиме його чи її впродовж усього життя й лишатиметься надійним ідентифікатором разом з прізвиськом та іменем по батькові. Згідно зі статтею 146 Сімейного кодексу України почесна місія ім'янаречення покладається на

батьків та вимагає від них консенсусу щодо вибору [1]. Однак на практиці швидко досягти консенсусу вдається не завжди, адже кожен із них має власні антропонімні вподобання та мовні смаки. І якщо мотиви обрання найкращого варіанта переважно зрозумілі та чітко артикулюються батьками, наприклад, естетичні, релігійні та політичні переконання [2, с. 73], родинні традиції, суспільна мода [3, с. 26–27], то причини, з огляду

на які відкидаються десятки інших особових наймень, часом видаються не такими очевидними. Наприклад, під час дискусій на форумі «Дівочі посиденьки» щодо ім'янаречення в різні часові проміжки популярними були такі формулювання: «не моє...», «подобасться, але так не назву», «не нра жодне...», «...мені жодне не до душі» [4]. До того ж, через своєрідний фільтр батьків проходять різні оніми, однак результат може кардинально відрізнятись: для одних Лаврентій – ім'я шляхетне та лагідне, для інших – табу. Тож постає питання, чому мовці ті самі оніми розуміють по-різному та яке значення при цьому має досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розуміння та досвіду ґрунтовано висвітлювали у своїх наукових працях такі молоді та авторитетні українські дослідники, як Н. Акімова, І. Біла, Н. Гапон, Л. Калмикова, О. Лактіонов, С. Максименко, О. Назарук, О. Павленко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Інший напрям репрезентований студіями з ономастики: питання форм особових імен, мотивів їхнього обрання та особливості вживання ґрунтовно опрацьовані С. Павелко, Р. Осташем, І. Фаріон, П. Чучкою та ін.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає в з'ясуванні ролі досвіду в розумінні особового імені, спираючись на окремі теоретичні положення та описану мовцем ситуацію вживання антропонімів. З-поміж основних завдань виокремлюємо тлумачення таких основних понять, як розуміння та досвід, аналіз ситуації вживання різних форм особового імені й розуміння її учасниками онімів, виявлення значення досвіду в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Дописувачка форуму «Дівочі посиденьки» з ніком Tequila, описуючи випадок із свого дитинства, звернула увагу на принципову позицію номінаторки щодо вживання варіантів особового імені Софія: «Моя сестра якось в час мого дитинства покликала мою подружку Соня а не Софійка))) ото розборок було з її мамою, що тільки Софійка і все! Зате скільки різних скорочень імені пережила Софійка за роки нашої дружби) Найбільше прижилось – Софа. Мені той випадок якось дуже запам'ятався, бо я в свої 5 років не могла ту ситуацію з іменем зрозуміти ніяк...» (Текст подано зі збереженням авторської стилістики без виправлень і скорочень) [5]. Наведений епізод вважаємо доволі показовим, оскільки він демонструє вплив досвіду на розуміння стосовно всіх учасників взаємодії.

Передусім увагу привертає безпосередня згадка дописувачки про відсутність глибокого

розуміння особливостей оніма з урахуванням того контексту, у якому воно було вжито. У зв'язку з цим варто зауважити, що здатність однієї людини розуміти мовлення іншої не закладається генетично, а є результатом складного процесу розвитку, який відбувається в міру розширення наших знань про світ та вдосконалення рівня володіння мовою. Під час сприймання мовлення розумінню передуює етап власне сприймання, на якому відбувається рецепція елементів мови, і лише потім встановлюється їх взаємозв'язок і формується уявлення про їх значення [6, с. 59]. Сприймаючи мовленнєві структури, мовець намагається надати їм певного смислу. І саме так, осмислюючи, він може прийти до розуміння або нерозуміння. В аналізованому пості наявна пряма вказівка на нерозуміння ситуації з іменем, однак така оцінка може бути констатована з певною обережністю, адже якість та глибина розуміння можуть варіюватися: припускаємо, що учасниці події зрозуміли лише в загальних рисах, що варіант Соня є неприйнятним або гіршим за обстоюваний матір'ю, однак їм не вдалося глибоко проникнути в смисловий зміст та зрозуміти мотиви такої «заборони» на вживання цієї форми. Вірогідною причиною цього послуговували незначні в силу віку знання та недостатній досвід, на які спирається розуміння, що й завадило дописувачці тоді «розкодувати» інші смисли. Однак набуття нових знань та розширення досвіду дало їй змогу наразі ліквідувати цю прогалину.

Міркуючи над мотивами гострої реакції матері на спробу видозмінити ім'я, можемо зробити деякі припущення з урахуванням ономастичного аспекту. Найбільш вірогідним видається зв'язок цієї ситуації з уявленнями мовців про імена як національні ідентифікатори, на що неодноразово вказувала українська мовознавця І. Фаріон: «якщо я Іван, а не Йоган, то я українець; а якщо я Ваня, то Івасик – людина іншої етноналежності» [7]. Подібною може бути історія з формами Софійка та Соня: перша виразно корелює з українською традицією іменування, а друга – чужомовною (російською до ХХ ст., а з 30-х років ХХ ст. – західноєвропейською на честь норвезької фігуристки Соні Хені або ще пізніше – дизайнерки Соні Рікель [8]), що підтверджують висновки науковців. Інші мотиви є не настільки очевидними й, на нашу думку, можуть бути пов'язані з тим, як номінаторка розуміє аналізоване наймення, адже тут особливого значення набувають асоціативні зв'язки, сформовані попереднім значно багатшим досвідом. Оскільки розуміння, досвід та асоціації

належать до сфери психології, вважаємо за необхідне схарактеризувати ці поняття докладніше.

Незважаючи на значні досягнення в дослідженні сутності, механізму, рівнів та інших аспектів розуміння в психології, спостерігаємо істотні відмінності в тлумаченні самого терміна. Загалом нараховують шість таких підходів, згідно з якими розуміння дефінують як пізнання, осмислення, інтерпретацію, процес розв'язування завдань, включення нових знань у досвід суб'єкта, а також усвідомлення [9, с. 10]. Порівняльний аналіз наявних концепцій також дає змогу стверджувати, що термін «розуміння» функціонує в ширшому та вужчому значенні: відповідно до першого воно постає елементом термінного апарату під час студіювання майже всіх психологічних аспектів взаємодії особи з предметним світом, однак згідно з другим його варто розглядати лише в контексті мислення [10]. Невіддільною складовою мислення подають «розуміння» й лексикографічні праці. Прикладом може послугувати вітчизняний психологічний словник, який визначає його як активний процес, «спрямований на розкриття суттєвих властивостей, внутрішньої сутності взаємозв'язків між предметами і явищами реального світу» [11]. Деякі зарубіжні джерела послуговуються терміном «розуміння» на позначення безперервної когнітивної діяльності з набуття, інтеграції та вираження знань відповідно до поставленого завдання або ситуації, тобто окреслюють його як певний процес [12]. Дещо інший підхід спостерігаємо в психолінгвістиці, де розуміння вважають результатом осмислення тексту. Воно полягає у «з'ясуванні зв'язків і відношень об'єктів та явищ, про які йдеться у повідомленні, до об'єктів та явищ реальної дійсності; зв'язків та відношень, які існують між об'єктами та явищами, про які йдеться у повідомленні; ставлення мовця до них; спонукальної та вольової інформації, що міститься у повідомленні» [13, с. 81]. Вагоме значення при цьому мають сформовані попереднім досвідом асоціативні зв'язки, оскільки успіх розуміння залежатиме від їхнього різноманіття [14, с. 163].

Обов'язковими компонентами розуміння постають достатні знання та досвід людини. Саме попередній досвід впливає на те, як вона зрозуміє певне мовне повідомлення. У науковій літературі на позначення цього механізму оперують терміном «аперцепція»: щоб зрозуміти явище, людині необхідно відшукати закономірності, спробувати згрупувати, відновити в пам'яті обставини чи ситуацію, коли доводилося мати справу з таким самим або подібним об'єктом, тобто залучити

досвід. На цьому тлі переконливим постає твердження Н. Гапон про те, що досвід є унікальною комбінацією внутрішнього (індивідуального) та зовнішнього (соціокультурного) світів [15, с. 30]. Однак у фокусі нашої уваги перебуває саме особистісний досвід, сформований як результат життєдіяльності особи, на відміну від культурно-історичного (перетворена форма суспільного життя поколінь) [16, с. 6–7]. У науковій літературі особистісним досвідом називають «результат осмислення та інтерпретації особистого досвіду, конкретних життєвих ситуацій, переживань» [17, с. 274]. Авторитетний український учений О. Лактіонов, який репрезентував теорію досвіду особистості, описує особистісний досвід як сукупність стійких оцінок на основі сформованої системи інтерпретацій [18, с. 74–79]. На його переконання, лише індивідуальний досвід може послугувати предметом студіювань, а не досвід загалом. Його набуття починається з перших моментів після народження й триває до фінальної стадії. При цьому автори монографії «Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості» (2013) привертають увагу до того факту, що всі події життя, які ми пригадуємо чи намагаємося проаналізувати, так чи так мають певну передісторію у вигляді сподівань, смаків, амбіцій тощо батьків, вчителів, друзів, які «свідомо й несвідомо конструюють життєвий досвід дитини, її майбутнє, сучасне і навіть минуле, реінтерпретуючи його силою власного авторитету» [17, с. 37–38]. Ідеться про те, що в дитинстві досвід особи обмежується інтерпретаціями батьків власного минулого й уявлень про майбутнє у вигляді сімейних наративів, які засновуються на їхньому баченні світу й себе в цьому світі. Проілюструємо думкою номінаторки з ніком algo з форуму: «Як Ви будете кликати так і будуть кликати інші. В нас син Ярослав. Він або Ярکو або Ярик або Ярослав. Все. Кілька людей спробували кликати його Славік, він навіть не відзивається, бо не знає що є такий варіант імені. Або сам виправляє. На разі всі і в садку і в школі кличуть так, як хочемо ми» (Текст подано зі збереженням авторської стилістики без виправлень і скорочень) [19]. З цієї позиції доцільно розглянути зафіксований нами приклад: присвоєне дитині наймення відповідно до власної інтерпретації матері може мати єдино-можливий варіант Софійка, тоді як інші оцінюються нею вкрай негативно. Саме тому будь-які спроби видозмінити онім викликають бурхливу реакцію та наштовхуються на потужний опір. Можемо лише прогнозувати, що тут так само

є певна «передісторія» у вигляді її смаків чи уявлень. Прикметно, що схожу ідею ще на початку ХХ ст. обстоював у науковій статті «Reaction to Personal Names» (1918) американський психолог К. П. Оберндорф: на його переконання, обираючи імена на честь відомих людей або літературних героїв, номінатори не просто демонструють свої вподобання чи віддають шану цим особам, а демонструють сподівання, що в майбутньому нащадок наслідуватиме або й перевершить якості тезка, і навіть більше – імовірно, ідеться саме про ті якості, брак яких відчують самі номінатори [20, с. 47–52].

Висновки. Розуміння є складним процесом, успішність настання якого залежить від наявного попереднього досвіду. Аналізована в роботі ситуація щодо вживання різних форм імені виразно демонструє, що специфічні смисли можуть лишитися незрозумілими мовцеві в силу незначних наявних знань та браку індивідуального досвіду, який вимагає відшукувати закономірності, групувати тощо. Водночас у сфері іменування спостерігається особлива роль батьків, які спираючись на власні інтерпретації минулого та уявлення про майбутнє, обмежують досвід дитини, у такий спосіб впливаючи на її розуміння свого імені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України : Кодекс від 10 січня 2002 р. № 2947-III. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Київ : ТОВ «Папірус», 2008. 671 с.
3. Павелко С. П. Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів. *Записки з ономастики*. 1999. Вип. 2. С. 22–28.
4. Вибираємо ім'я для дитинки (2). Дівочі посиденьки. URL: <https://posydenky.lvivport.com/threads/vibirajemo-imja-dlja-ditinki-2.102973/> (дата звернення: 01.02.2024).
5. Tequila. Вибираємо ім'я для дитинки (2). *Дівочі посиденьки*. URL: <https://posydenky.lvivport.com/threads/vibirajemo-imja-dlja-ditinki-2.102973/page-48#post-1944092> (дата звернення: 01.02.2024).
6. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.
7. Фаріон І. Імена та прізвища як національні ідентифікатори. *Українська правда – Блоги*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/57af1f56d25b9/> (дата звернення: 01.02.2024).
8. Griffin J. Sonia. In *1,107 Baby Names That Stand the Test of Time*. Workman Publishing Company, 2014. 511 p.
9. Акімова Н. Теорії розуміння в сучасній психології. *Психологічні перспективи*. 2018. Вип. 32. С. 10–22.
10. Біла І. М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика*. Київ : Інформаційні системи, 2011. Вип. 5. С. 71–82.
11. Розуміння. *Психологічний словник* / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
12. Blaha L. M., Abrams M., Bibyk S. A., Bonial C., Hartzler B. M., Hsu C. D., Khemlani S., King J., Amant R. St., Trafton J. G., Wong R. (2022). Understanding is a process. *Frontiers in Systems Neuroscience*. Vol. 16. Article 800280. <https://doi.org/10.3389/fnsys.2022.800280>
13. Куранова С. І. Основи психолінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
14. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія. Київ : МАУП, 2020. 256 с.
15. Гапон Н. П. Категорія досвіду в модерній та постмодерній психологічній науці. *Людина у сучасному світі* : у 3-х кн. Книга 2. Психолого-антропологічний контекст. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 28–51.
16. Павленко О. В. Досвід як чинник становлення життєвої перспективи особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2019. 27 с.
17. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 276 с.
18. Лактіонов О. М. Вибір мотиваційно-ціннісного простору особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2005. № 662. С. 74–79.
19. Algo. Вибираємо ім'я для дитинки (2). *Дівочі посиденьки*. URL: <https://posydenky.lvivport.com/threads/vibirajemo-imja-dlja-ditinki-2.102973/page-166#post-2699393> (дата звернення: 01.02.2024).
20. Oberndorf C. P. Reaction to Personal Names. *Psychoanalytic Review*. 1918. Vol. 5. P. 47–52.